

16. Lakoff G. *Metaphors we live by* / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago ; L. : Univ. of Chicago Press, 2003. – 277 p.
17. Schopenhauer A. *Werke in 10 Banden* / A. Schopenhauer. – Zürich : Campus, 1977. – Bd. 2 : *Die Welt als Wille und Vorstellung*. – 265 s.

Дубцова Ольга. *Лингвальная инконгруэнтность как причина отсутствия семиозиса в ситуации коммуникации (на материале англоязычного кинодискурса).* В статье представлены результаты анализа лингвальных причин коммуникативных неудач в коммуникативных ситуациях полного непонимания говорящего, сопровождающегося комическим эффектом. Доказывается, что подобные коммуникативные неудачи возникают в результате экономии или, наоборот, плеонастического использования говорящим языковых ресурсов, а также креативной речевой деятельности говорящего, которая проявляется в окказиональных языковых выражениях – продуктах словообразования (неологических акронимах и телескопизмах) и новых метафорах.

Ключевые слова: коммуникативная неудача, лингвальная инконгруэнтность, комический эффект.

Dubtsova Olga. *Lingual Incongruence as a Cause of the Absence of Semiosis in a Situation of Communication (on the Material of the English-language Cinema Discourse).* The article presents the results of the analysis of lingual causes of communicative failures in communicative situations of complete incomprehension of the speaker, which is accompanied by a comic effect. We prove that such communicative failures occur as a result of economy or, on the contrary, pleonastic use of language resources by the speaker as well as the speaker's creative activity, resulting in occasional linguistic expressions – products of word formation (neological acronyms and telescopic words) and new metaphors.

Key words: communicative failure, lingual incongruence, comic effect.

Стаття надійшла до редколегії
28.03.2013 р.

УДК 81'23:316.454.52

**Софія Застровська,
Олександр Застровський**

Дискусійні питання комунікативної лінгвістики

У статті висвітлено вживання термінів «спілкування» / «комунікація» / «фатична комунікація» / «метакомунікація» в дослідженнях із комунікативістики, зіставлено визначення в різних наукових дослідженнях, висловлено власне бачення щодо їхнього розмежування, наголошено на доцільності ототожнення цих понять.

Ключові слова: спілкування, комунікація, інформаційний обмін, фатична комунікація, метакомунікація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Останнім часом нерідко говорять про так звану «комунікативну революцію», яку застосовують і до комунікації як явища, і до її теоретичного осмислення [2; 11 та ін.]. Передусім ідеться про ті сторони життя, на які впливають нові інформаційні технології та технічні винаходи. Найчастіше комунікативну революцію пов'язують з Інтернетом [15], адже світ дедалі більше нагадує «глобальне село», яке засноване на електронних комунікативних потоках (ідеться насамперед про медійні інформаційні комунікації).

Інше значення слова «комунікація» пов'язане із «живим» невіртуальним спілкуванням, що зумовило інтерес до теоретичного осмислення комунікації. Протягом останніх десятиліть лінгвістичні дослідження частіше орієнтовані на комунікативний підхід, у межах якого активно дискутуються ідеї про природу та функції комунікації. Так, наприклад, вважають, що «теорія комунікації Ю. Хатбермаса здійснила «комунікативну революцію», оновила уявлення про власне комунікацію і комунікативну діяльність» [11, с. 257].

Отже, можна говорити про певний ізоморфізм повсякденного та наукового мислення, який проявляється в прагненні до нового та сподіванні на те, що нові гаджети та ідеї вирішать зрештою проблеми, і можна буде знайти відповідь на питання, що таке комунікація і як вона може здійснюватися найефективніше [4, с. 25–26]. Значущість комунікації набула актуальності, вірогідно, з причини численних порушень у спілкуванні. XX століття – криваве століття, і тому сьогодні хочемо сподіва-

тися, що саме комунікація зможе розв'язати всі міжособистісні, соціальні та глобальні проблеми, що й зумовлює **актуальність** не лише нашої статті, а й загалом досліджень комунікації.

Коли розглядаєш основні проблеми комунікативістики, мимоволі виникають труднощі при визначенні основних понять. Ситуація ускладнюється існуванням в українській мові двох термінів – «спілкування» та «комунікація», при цьому їхнє значення і ототожнюються, і розмежовуються [4, с. 31]. Неоднозначно трактуються також такі поняття, як «фатична комунікація» та «метакомунікація». **Мета** цієї статті – продемонструвати варіативність уживання цих понять та спробувати визначитися щодо адекватності їхнього вживання. Для досягнення поставленої мети потрібно розв'язати низку **завдань**: навести визначення зазначених термінів (спілкування, комунікація, фатична комунікація, метакомунікація); проаналізувати варіанти їхнього ототожнення та розмежування; дослідити можливість/неможливість синонімії цих понять та їхнього вживання в одному контексті.

Термін «комунікація» в низці наукових праць та лексикографічних джерел доволі часто пояснюється з уживанням терміна «спілкування». Так, наприклад, за С. Д. Абрамовичем та М. Ю. Чикарьковою: 1) Мовленнєва комунікація – це спілкування словом через використання засобів мовлення [1, с. 3]; 2) Мовленнєва комунікація – це процес спілкування шляхом мови, який має свої внутрішні закони й ґрунтується на певній системі ustalених культурних норм [1, с. 9].

Отже, згідно з цими визначеннями комунікація є видом спілкування, а саме спілкування за допомогою мови.

Натомість О. О. Селіванова розглядає комунікацію як ширше поняття, аніж спілкування. Так, за О. О. Селівановою, комунікація – цілеспрямований процес інформаційного обміну між двома і більше сутностями за допомогою певної семіотичної системи [10, с. 243]. Комунікація опосередковує всі види соціальної діяльності, сприяє соціалізації особистостей, транслює суспільний досвід від покоління до покоління та зберігає культуру. Спілкування ж є «соціально зумовленим процесом обміну інформацією між людьми у різних сферах їхньої пізнавально-трудової та творчої діяльності, який реалізується переважно за допомогою вербальних засобів» [10, с. 244].

Фактично те, що О. О. Селіванова розуміє під спілкуванням і є комунікацією у вузькому розумінні за С. Д. Абрамовичем та М. Ю. Чикарьковою.

Для порівняння розглянемо визначення терміна «Kommunikation» у словнику Дуден:

Kommunikation [lat. communicatio = Mitteilung, Unterredung]

1. (о. Pl.) *Verständigung untereinander, zwischenmenschlicher Verkehr bes. mit Hilfe von Sprache, Zeichen*: K. durch Sprache; die K. zwischen den Beteiligten ist blockiert. 2. *Verbindung, Zusammenhang*: seelische -n unter den einzelnen Gruppen; eine K. zwischen Traum und Wirklichkeit [13, 865].

У наведеній словниковій статті в значенні 1 комунікація є вузьким поняттям та ототожнюється зі спілкуванням, повідомленням переважно за допомогою мови, знаків. У значенні 2 німецьке слово «Kommunikation» пояснюється як «зв'язок, взаємодія», що певною мірою відповідає наведеному вище визначенню комунікації в широкому розумінні. Відповідно, у німецькій мові одна лексема «Kommunikation» вживається у вузькому та широкому розумінні.

Нерідко трапляється словосполучення «комунікативне спілкування», яке розуміємо «процес набуття знань через інтерпретацію інформативних повідомлень» [7, с. 128]. О. О. Селіванова виділяє комунікативний рівень спілкування, що враховує кодову систему мови, культурні традиції комунікативної поведінки (поряд з інтерактивним та перцептивним рівнями) [10, с. 244].

Як зазначає В. В. Красних, доволі часто «терміни «спілкування» та «комунікація» є практично синонімічні. Уживання різних термінів зумовлено міркуваннями радше стилістичними, аніж змістовними» [5, с. 75].

Коли ж ці терміни розмежовуються, спілкування переважно вважається практично-матеріальним та духовним процесом, найвищою людською цінністю, а комунікація подається як суто інформаційна передача повідомлень [2, с. 25–26; 8, 143; 12, с. 166].

Відповідно, термін «спілкування» часто має позитивніші конотації, ніж «комунікація». Так, за Т. Г. Грушевицькою, В. Д. Попковим, А. П. Садохіним, термін «комунікація» «вживається для позначення засобів зв'язку будь-яких об'єктів матеріального та духовного світу ... а також передачі й обміну інформацією у суспільстві для впливу на соціальні процеси», «спілкування» ж «розглядається як міжособистісна взаємодія людей при обміні інформацією пізнавального або афектно-оцінного характеру» [3, с. 99].

Ідеться навіть про «комунікативний підхід (засобу масової інформації!), який власне не передбачає особистого спілкування і пов'язаного з ним адекватного оцінювання. У цьому сенсі комунікація може бути саме засобом роз'єднання» [8, с. 143]. Відповідно, предмет науки про комунікацію часто формулюють згідно з людським спілкуванням і пов'язують із вивченням/дослідженням того, як, де і чому люди вступають у різноманітні взаємодії (інтерації) (пор. [14]).

На основі проведеного аналізу вважаємо, що терміни «комунікація» та «спілкування» тісно пов'язані. Проте комунікація має вужче значення, комунікація – це спілкування за допомогою мовних, парамовних та немовних засобів. Спілкування ж, окрім комунікації, включає і взаємозв'язок та передумови спільного існування певної спільноти та особистостей, охоплює біологічно доцільні поведінкові сигнали істот, гру, мистецтво, телепатичний зв'язок, взаємодію людини з довкіллям без участі мови (відчуття) тощо [10, с. 244].

Поряд із терміном «комунікація» вживаються такі терміни, як «фатична комунікація» та «метакомунікація». Незважаючи на давню історію введення цих термінів у вжиток, на сьогодні їхнє розуміння різняться в наукових дослідженнях.

Термін «фатична комунікація» (у російськомовних роботах уживається термін «фатическая речь» [9]) введено, як зазначено у Вікіпедії, польський антрополог Б. Малиновським у 1923 р. для позначення «виду мовлення, при якому лише через обмін словами створюється єднання (спільність) комунікантів» [19].

При такому мовленні мовні одиниці вживаються не в цілях обміну інформацією, а заради самого говоріння («ihrer reinen Abarbeitung») та незалежно від пропозиційного змісту висловлювань слугують засобом реалізації спільності між мовцями та адресатами [16, с. 330]. Це свого роду «мовна гра», яку зобов'язані підтримувати члени суспільства, дотримуючись етикетних настанов. Ідеться про зачин розмов, стримані відповіді, стереотипні запитання про життя, сім'ю, справи, здоров'я, врожай тощо [20].

Б. Малиновський пропонував розглядати одиниці фатичної комунікації як неінформативні повідомлення, якими співрозмовники обмінюються для підтримання контакту – з поваги, з увічливості, для того щоб перервати мовчання [21]. Можливо, саме тому «за фактичним мовленням закріпилась лише одна комунікативна функція – контактовстановлювальна» [9, с. 192]. Проте, якщо за визначенням комунікація передбачає інформаційний обмін, то сам термін «фатична комунікація» видається не зовсім вдалим, оскільки при трактуванні фатичної комунікації наголошено на тому, що вона не передає інформації. Як зазначає Е. Н. Рядчикова, мабуть, фатична комунікація (рос.: фатическая речь) все ж таки передає інформацію, але ця інформація має не гносеологічний характер, не когнітивний, а прагматичний [9, с. 193]. На нашу думку, фатичне мовлення чи фатична комунікація не позбавлена можливості передавати чи отримувати інформацію, проте отримання такої інформації не інтендоване мовцем. Інформативний обмін відбувається ніби сам по собі.

Контактовстановлювальна функція пов'язується також із метакомунікацією, що спричиняє синонімію згаданих термінів, хоча трапляється й уживання терміна «фатична метакомунікація» [21].

Ретельний аналіз відповідної літератури із цього питання показує, що і фатична, і метакомунікація не полягає лише в контактовстановлювальній функції. Ця функція закріплюється насамперед за формулами привітання, проте у Metzler Lexikon зазначено, що такі формули є одним із видів фатичної комунікації [16, с. 246]. А в наукових роботах виявляється низка інших функцій фатичного мовлення: відволікання уваги, зміна теми розмови, непряме вираження незадоволення, сорому, намір виручити когось із проблемної (складної або неприємної) мовленнєвої ситуації, намір залякати співрозмовника, імпліцитне вираження свого ставлення та ін. (Г. П. Немец, Е. Н. Рядчикова) [9, с. 193]. З виділенням таких функцій можна погодитися чи з окремими з них не погодитися, але, безперечно, фатична комунікація не обмежується лише контактовстановлювальною функцією.

Щодо метакомунікації, то її отождолення з фатичною комунікацією здійснюється саме на основі «досягнення єдності, згоди між співрозмовниками». Проте «згода» може бути двох видів: згода між партнерами зі спілкування (*Übereinstimmung in der Sache*) та згода стосовно процесу комунікації (*Übereinstimmung in Bezug auf Kommunikation*). Фатика спрямована на досягнення міжособистісної згоди, метакомунікація – на встановлення «згоди» щодо процесу комунікації [21].

Метакомунікація, за визначенням В. Метцгера, – комунікація про комунікацію (*eine Kommunikationsebene über Kommunikation*) [18].

Ю. Хабермас наголошує на подвійній структурі повсякденної комунікації, яка полягає в тому, що в усіх мовленнєвих діях взаємодіють два види вживання мовних одиниць: аналітичний, оскільки мова йде про предмети, та рефлексивний, оскільки комуніканти в процесі розмови локалізують сенс застосування мовлення («*insofern Subjekte miteinander kommunizieren und den Verwendungssinn ihrer Rede lokalisieren*»). Комунікація як порозуміння щодо предмета відбувається лише за умови одночасної мети комунікації, а саме порозуміння на рівні інтерсуб'єктивності щодо певного прагматичного смислу комунікації. Фактично і під час аналітичного, і під час рефлексивного вживання мовних одиниць метакомунікація є засобом порозуміння між комунікантами (Habermas 1971) (цит. за [17, с. 45]).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, зазначимо, що комунікація (у вузькому розумінні), фатична комунікація (або фатичне мовлення) та метакомунікація – це різні, проте взаємопов'язані грані людського спілкування.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у виявленні прагматичних функцій фатичного мовлення та поглибленому аналізі метакомунікативного вживання мовних одиниць.

Джерела та література

1. Абрамович С. Д. Мовленнєва комунікація: підручник / С. Д. Абрамович, М. Ю. Чікарькова. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 472 с.
2. Василик М. А. Основы теории коммуникации / М. А. Василик. – М. : [б. и.], 2006. – 615 с.
3. Грушевицкая Т. Г. Основы межкультурной коммуникации / Т. Г. Грушевицкая, В. Д. Попков, А. П. Садохин. – М. : [б. и.], 2003. – 352 с.
4. Клюканов И. Э. Коммуникативный универсум / И. Э. Клюканов. – М. : (РОССПЭН), 2010. – 256 с. – (Humanitas).
5. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: Миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : [б. и.], 2003. – 375 с.
6. Немец Г. П. Семантико-синтаксические средства выражения модальности в русском языке / Г. П. Немец. – Ростов н/Д : [б. и.], 1989. – 143 с.
7. Переверзев В. Н. Методологические аспекты теории коммуникации / В. Н. Переверзев // Теория коммуникации и прикладная коммуникация : вестник Российской коммуникативной ассоциации. – М., 2002. – Вып. 1. – С. 118–128.
8. Пешков И. В. Введение в риторику поступка / И. В. Пешков. – М. : [б. и.], 1998. – 745 с.
9. Рядчикова Е. Н. Функции фатической речи в художественном тексте и разговорной речи / Е. Н. Рядчикова // Форма, значение и функции единиц языка и речи : материалы докл. Междунар. науч. конф. (Минск, 16–17 мая 2002 г.). – Минск : [б. и.], 2002. – Ч. 2 – С. 192–194.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінол. енцикл. / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
11. Фарман И. П. Коммуникативная парадигма в социальном познании / И. П. Фарман // Наука глазами гуманитария. – М. : [б. и.], 2005. – С. 229–261.
12. Шайхетдинова С. К. К понятию «коммуникация» / С. К. Шайхетдинова // Вестн. ВГУ. Сер. : Филология. Журналистика. – 2004. – № 2. – С. 162–168.
13. Duden. Deutsches Universal Wörterbuch. 2, völlig neu bearbeitete und stark erweiterte Auflage. Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus AGG. – Mannheim, 1989. – 1816 s.
14. Emanuel R. Communication: Humanity's core discipline / R. Emanuel // American Communication Journal. – 2007. – Vol. 9, № 2.
15. Flichy P. The internet imaginaire / P. Flichy. – Cambridge (MA), 2007. – 255 s.
16. Metzler Lexikon Sprache. Hrsg. von Helmut Glück. 3. Aufl. – Stuttgart [u. a.] : Metzler, 2005. – 748 s.
17. Schlieben-Lange B. Linguistische Pragmatik / B. Schlieben-Lange. – Stuttgart ; Berlin ; Köln ; Mainz : Verlag W. Kohlhammer, 1979. – 156 s.
18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://de.wikipedia.org/wiki/Metakommunikation>
19. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://de.wikipedia.org/wiki/Phatische_Kommunikation
20. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : student-lib.net/index.php/page=0-25-648_book_page=12
21. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zavantag.com/docs/index-18087408.html?page=6#139051

Застровская София, Застровский Александр. Дискуссионные вопросы коммуникативной лингвистики. В статье рассматривается употребление терминов «общение»/«коммуникация»/«фатическая коммуникация»/«метакоммуникация» в исследованиях по коммуникативистике, сопоставляются определения в различных научных исследованиях, высказывается своя точка зрения по поводу их разграничения, отмечается целесообразность отождествления этих понятий. Коммуникация имеет более узкое значение, чем общение, коммуникация – это общение при помощи языковых, параязыковых и неязыковых способов. Общение же, кроме коммуникации, включает в себя также взаимосвязь и предпосылки совместного существования определённой

общины и личностей. Вместе с термином «коммуникация» употребляются термины «фатическая коммуникация» и «метакоммуникация». Фатическая коммуникация и метакоммуникация не ограничиваются только контактоустанавливающей функцией, а служат также для отвлечения внимания, смены темы разговора, непрямого выражения неудовольствия и др. Метакоммуникация отождествляется с фатической коммуникацией на основе «достижения единства, согласия между собеседниками». Коммуникация (в узком понимании), фатическая коммуникация и метакоммуникация – это разные, хотя и связанные грани человеческого общения.

Ключевые слова: общение, коммуникация, информационный обмен, фатическая коммуникация, метакоммуникация.

Zastrovskaja Sofiya, Zastrovskij Oleksandr. Discussion Questions for Communicative Linguistics. The article discusses the use of terms «intercourse»/«communication»/«phatic communication»/«meta-communication» in the studies of communicativistics, matches the definition in the various research, expresses the views about their differentiation, points out the feasibility of identifying these concepts. Communication has a narrower meaning than intercourse, communication is the activity of conveying information through the exchange of thoughts with the help of linguistic, paralinguistic or nonlinguistic forms. Intercourse except communication includes dealings and conditions of coexistence between individuals, groups, countries. Together with the term «communication» we use the terms «phatic communication» and «meta-communication». Phatic communication» and meta-communication are not limited by establishing a social contact but serve as a distraction, changing a topic of conversation, indirect expression of displeasure etc. Meta-communication as well as phatic communication are «tools for developing one's interpersonal relationships». Communication (in the narrow sense), phatic communication and meta-communication are different though all of them are related to human communication.

Key words: intercourse, communication, information exchange, phatic communication, meta-communication.

Стаття надійшла до редколегії
28.03.2013 р.

УДК 811.111'42 – 811.111'27

Larysa Kyrychuk

Speech Self-Presentation in Interview

The paper is devoted to the study of the lingual specificity of the interviewee's self-presentation in the celebrity interview. A close examination of the phenomenon of self-presentation enables us to trace the moves and tactics of maintaining, reinforcing and/or rectifying an interviewee's image in public communication. The aim of the present project is to indicate the verbal forms of self-presentation and to clarify their communicative value in the interview process. The research is performed within the discourse analysis approach and lays the emphasis on identification of the specific features of the interview context and recurrent communicative patterns of an individual's self-presentation. To elucidate the aspects of self-presentation, that is presentation of the personal, interpersonal and intragroup self, the research is carried out on the basis of three structures ('I'/'they'/'we'-frames) and involves the analysis of the lingual units which testify to the interviewee's self-exposure.

Key words: speech self-presentation, self-exposure, public communication, personality interview, celebrity interview.

Introduction. Linguistics seeks to explain language by reference to the social, pragmatic or emotional context in which it is used. Various types of linguistic analysis have been successfully applied to a variety of language contexts, including media discourse. Scholars are often preoccupied with the issues of linguistic resources speakers utilize to construct roles and relationship. A considerable part of these resources can be interpreted in terms of individual's self-presentation.

Self-presentation of communicants as a social and psychological phenomenon has been attracting scholars' attention for decades. Serious studies of self-presentation (impression management, self-promotion, self-enhancement, self-esteem, image, etc.) have been done by sociologists, psychologists, anthropologists, linguists, culture experts, etc., in which its essence, forms and types on various speech situations of social encounter have been investigated. However, self-presentation as a lingual quality of such encounters